

tam. A Boršnikova bi bila pač lahko pomislila, da je Slovenski glasnik začel izhajati — šele prihodnje leto!

Stanko Janež v svoji »Slovenski književnosti« (1953, str. 217) navaja samo letnico izida, in to pravilno (1857). Podrobnejše podatke, ki potrjujejo Slodnjakove navedbe v Erjavčevem Zbranem delu, najdemo v prvem in drugem snopiču prvega dela zapiskov iz zgodovine Družbe sv. Mohorja, ki jih je pod naslovom »Iz zdravih korenin močno drevo« nabral Janko Moder (1952, 1953). Tam najdemo podatke o imenu, uredniku in uspehu, dalje izvemo, da je Mravlja zares izšla v Mohorjevi Slovenski koledi (str. 136), poučimo pa se tudi natančneje o času, ko so knjigo razposlali udom (str. 182). O teh zapiskih lahko potrdimo, da so točni, pač pa Moder koledar imenuje po uredniku Janežičevo »Slovensko koledo« (str. 136, 298).

Kateri od navedenih podatkov so pravilni in kateri ne, o tem pa se lahko prepričaš, če stopiš v NUK in si daš prinesiti knjigo s signaturo: 34167, VII, E, g (katere pa tudi ne najdeš kar tako). Tam lahko ugotoviš, da je Erjavčeva »Mravlja« izšla pod številko XXIV. na straneh 211—220 v knjigi s temle naslovom: »Koleda. Slovenska koleda / za leto / 1858 / Slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje / Vredil / Anton Janežič / c. k. učitelj višjih šol v Celovcu / Izdalo društvo sv. Mohora / v Celovcu / Natisnil Janez Leon.« — Knjiga ima 267 strani. Pred njo je XXXI strani obsegajoča Slovenska pratika kot Priloga Slovenske koleda. V predgovoru urednik Anton Janežič razlaga naslov »koleda«. A »čelo jej — po urednikovih besedah — kinča v železo vrezana podoba Božje poti na sv. Višarjev«.

Erjavčeva Mravlja je potemtakem izšla jeseni 1857, in sicer v času med septembrom, ko je Janežič v Lešah napisal Predgovor, in novembrom, ko so Slovensko koledo razposlali udom (Moder, o. m.) in ko so jo že tudi ponatisnile Novice. Izšla pa je v Slovenski koledi, to je društvenem koledarju Društva sv. Mohorja, ki ga je urejal Anton Janežič. To leto bo torej minilo sto let, odkar je izšlo to znamenito Erjavčevo delo.

France Vodnik

K SNOVI ZA ROMAN POŽGANICA

Spomini iz mladosti, ki sem jo preživel v Pliberku na Koroškem, me vežejo na kraje in ljudi, ki jih Lovro Kuhar opisuje v Požganici, saj sem te kraje nšestokrat prehodil in poznal tudi nekaj oseb, ki so v romanu opisane. Za časa koroškega plebiscita sem služboval v Velikovcu in mi je od takrat znano, da je bil v tem času državni nadzornik jeklarne na Ravnah dr. Maks Obersnel, ki živi sedaj kot pravnik v pokoju v Portorožu. Letos sem ga obiskal in ga prosil za pogovor v zvezi z vsebino Požganice.

»Tovariš doktor, vam je roman Prežihovega Voranca Požganica gotovo znan. Ali menite, da je tovarniški državni nadzornik in sekvester inženir Goremaš, ki ga pisatelj Kuhar opisuje v poglavju *Lenkica se boji*, identičen z vašo osebo?»

»Roman pisatelja Lovra Kuharja Požganica mi je seveda dobro znan. Poznavalci razmer so mi zatrjevali, da je sekvester in državni nadzornik Goremaš v romanu karakteriziran po meni nekako tako, kot da bi bil jaz tisti Goremaš, ki ga pisatelj opisuje. Če je to res, moram iskreno izjaviti, da je po mojem občutku nekoliko karikature v tej podobi. Kljub temu pa rad dam pojasnilo v zvezi z vsebino romana Požganica, kolikor so mi dogodki in ljudje iz tiste dobe ostali v spominu, in tudi dovolim, da se moje izjave objavijo.

Preden preidem na podrobnosti, bi bilo za proučevanje vsebine romana koristno, da pojasnim razmere, ki so ob mojem prihodu vladale v jeklarni na Ravnah. Po rodu sem Tržačan. Po prvi svetovni vojni sem izgubil službo v Trstu ter se po večmesečni nezaposlenosti izselil v Slovenijo v začetku junija 1919, ravno ob času, ko so jugoslovanske čete zasedle Celovec. V Ljubljani mi je bila naložena funkcija državnega nadzornika pri jeklarni na Ravnah, kamor sem prispel 24. junija v spremstvu dvornega svetnika Pirnata, šefa takratnega osrednjega urada montanističnih obratov. Položaj, ki sva ga našla v jeklarni, je bil obupen. Vodilno uradništvo jeklarne, tako tehnično kakor komercialno, je pred jugoslovanskimi četami zbežalo v Avstrijo, glavna

blagajna podjetja je bila prazna, spisi razmetani po pisarnah, delavstvo brez zaposlitve in brez zasluzka in v tovarni sami nikakega vodstva. Dvorni svetnik Pirnat je postavil za začasnega tehničnega vodjo koroškega Slovenca Beguša, ki je malo poprej prišel iz Avstrije, meni pa je bila zaupana naloga, da polagoma poskrbim za obnovitev obratovanja in za zaposlitev delavstva. Obratna blagajna, ki jo je vodil blagajnik in računovodja Čas in v kateri se je hranil tudi denar bratovske skladnice, je bila v redu. Čas je bil sicer znan kot nemško orientiran, toda bil je zelo korekten in vesten uradnik, tako da sem mu nadaljnje vodstvo blagajne brez pomislekov lahko zaupal. S pomočjo nekaterih oseb, ki so jim bile znane krajevne razmere, sem začel urejevati kaotični položaj. S posredovanjem osrednjega urada montanističnih obratov je bil jeklarni dovoljen kredit pri nekem ljubljanskem denarnem zavodu in sprejel sem v službo nekaj novih moči, ki so mi bile priporočene, kakor Tržčanško Boro Piščančev, primorskega rojaka Lojzeta Verdikona in še druge dobro uporabne in nacionalno zanesljive moči; med njimi je bil Rajko Kotnik, bivši malgajavec, in nekaj njegovih tovarišev, kasneje pa zlasti ing. Viktor Feticch iz Ljubljane. Treba je bilo preskrbeti dobavo premoga in drugih potrebščin za obratovanje. Nadalje je bilo treba vzeti v delo naročila, kolikor so bila še izvedljiva po ločitvi Mežiške doline od avstrijskega ozemlja, zlasti je bilo treba ustanoviti potrebne poslovne stike s področjem novega domačega trga. Pri tem komercialno-organizacijskem delu mi je zelo pomagal uradnik Gatterer, po rodu Nемеc, poročen z zavedno Slovenko iz Slovenjega Gradca. Uspehi teh prizadevanj se niso mogli pokazati od danes do jutri, zato je razumljivo, da je delavstvo, morda tudi pod vplivom Slovencem sovražne propagande, kmalu postalo nestrpno. Večinoma je bilo včlanjeno v socialnodemokratski organizaciji, ki je bila do tedaj odvisna od avstrijske centrale v Celovcu, in je bilo vsaj dozvedno povečini nemško orientirano. Ko so se oglasili v nekem ljubljanskem časniku napadi na novi režim v tovarni, sem se odločil za — tedaj nenavaden — direkten stik s celotnim kolektivom. Sklical sem delavstvo v največjo delavnico in tam razložil značaj svoje funkcije, namene, ki jih ima nova uprava, in pa težave in ovire spričo dogodkov. Izjavil sem, da imam najboljšo voljo, urediti razmere kolikor bo mogoče dobro, in da bom pri svojih ukrepih vedno po možnosti upošteval tudi upravičene želje delavstva, ker je moja naloga braniti javne koristi, ne pa koristi privatnega lastnika tovarne. Zborovanje je rodilo dober uspeh, nastalo je boljše medsebojno zaupanje in pri vseh važnejših ukrepih sem se posvetoval z delavskimi zaupniki, ki so bili preudarni in pravični. Tako so bile kmalučasno rešene razne upravičene želje delavstva in kasneje je bila sklenjena tudi posebna kolektivna pogodba na osnovi premične lestvice po indeksu cen nekaterih življenjskih potrebščin in v sporazumu z ljubljanskimi organi organizacije. Prav dobro se spominjam delavskih voditeljev Štora, ki je takrat vodil krajevno strokovno organizacijo, Gradišnika in Juha.

Težja je bila organizacija službe in dela v tovarni; posebno tehnična stran poslovanja je prinesla žal nekoliko razočaranja, ker je bil začasni tehnični vodja podjetja Beguš mnenja, da se da dobro uporabno jeklo izdelati tudi v martinovi peči in da bi se moglo prodajati kot pudlano jeklo zlasti v Srbijo, kjer so poprej pudlano jeklo iz ravenske jeklarne radi kupovali. Kmalu se je seveda izkazalo, da martinovo jeklo nima tistih lastnosti, ki so jih predelovalci pudlanega posebno cenili, in marsikatera pošiljka je bila vrnjena. Toda bilo je vedno več naročil in sčasoma smo tudi pudlati lahko zopet začeli, tako da se je pristno ravensko pudlano jeklo zopet pokazalo na trgu in smo ga začeli tudi izvažati.

Lastnik jeklarne na Ravnah, Vincenc grof Thurn-Valsassina, se je v spremstvu svoje žene pokazal poleti 1919 na Ravnah. Z njim je prišel dr. Heinrich Luckmann, sin Karla Luckmanna, ki je bil do leta 1906 generalni ravnatelj Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. Grof Thurn je zaupal zastopstvo svojih koristi dr. Luckmannu kot svojemu pravnemu svetovalcu, zato sem, kolikor je šlo za razmerje državnega nadzorništva do lastnika podjetja, imel opravka le z dr. Luckmannom. Ta si je seveda prizadeval okrepiti položaj lastnika in je upravo podjetja polagoma vzel pod svoje vodstvo v sporazumu z osrednjim uradom državnih montanističnih obratov, toda meni je bila tudi

nadalje pridržana pravica, da sem ukrepe uprave nadziral, jih ocenjeval glede javnih interesov ter jih po potrebi tudi ustavil. Dr. Luckmann je kot grofov upravni svetnik prihajal večkrat na Ravne, po njegovem posredovanju se je smel vrniti eden izmed pobeglih tehničnih uradnikov, ing. Lorberau, ki mu je bila takoj zaupana funkcija ravnatelja, in njemu je dr. Luckmann vpričo mene dajal navodila, kolikor sem se z njimi strinjal. V marsikaterem vprašanju pa se nisva strinjala in potem nisem dovolil, da bi se njegova navodila izvajala. Tako na primer glede pripadnosti jeklarne h kartelu avstrijskih jeklarn, ki je imel sedež na Dunaju. Uveljavil sem stališče, da je nevzdržljivo, da bi se cene posameznih vrst jekla, ki jih je začela jeklarna proizvajati, določale v tujini. V drugih vprašanih sem se pa pogosto lahko učil od dr. Luckmanna resnega obravnavanja problemov, pred katere je bilo postavljeno vodstvo podjetja, kajti bil je izurjen zvedenec na področju montanistične industrije. Moja funkcija na Ravnah je trajala tri leta. Ko je namreč grof Thurn dobil jugoslovansko državljanstvo, je služba državnega nadzornika prenehala in sem 1. julija 1922 izročil tovarno lastnikom v popolnoma svobodno upravljanje.«

»Lovra Kuharja ste gotovo poznali osebno. Kaj lahko o njem poveste?«

»Kmalu po mojem prihodu na Ravne mi je Rajko Kotnik priporočil, naj sprejem Lovra Kuharja v službo. Ker je bil domačin iz bližnjih Kotelj, sem ga z veseljem sprejel in dodelil računovodji Casu. Kolikor se spominjam, je pozneje Kuhar vodil bratovsko skladnico jeklarne.

Ko sem bil že v službi na Jesenicah, me je Kuhar pismeno prosil, naj interveniram pri dr. Žerjavu, ki je bil tedaj na vladi, da bi priporočil političnim oblastem, naj ga pustijo pri miru; menda je bil Lovro Kuhar že tedaj osumljen komunistične propagande. Odgovoril sem mu, da sem pripravljen zavzeti se zanj, vendar mi mora navesti konkretna dejstva, ki naj bi opravičila moje posredovanje. Toda na pismo nisem prejel odgovora.«

»Katere osebe, opisane v romanu Požganica, so vam bile osebno znane?«

»Kolikor prihajajo v poštev osebe, ki nastopajo v Požganici, so mi dobro v spominu iz vrst delavstva jeklarne Pipan, Abšnar, Gradišnik, Juh in Štor. Za Pipana in Abšnarja vem dobro, da sta bila nemško orientirana. Ali je bil Pipan predsednik socialnodemokratske stranke, mi ni znano. Ali je bil Štor predsednik krajevene socialnodemokratske organizacije, ne vem. Mislim, da je bil predsednik strokovne organizacije, gotovo pa je, da je bil predsednik izvoljenih delavskih zaupnikov.

Izmed članov Narodnega sveta so mi v spominu gostilničar Oset s Tolstega vrha, guštanjski župan Lečnik (v romanu pod psevdonomimom gent Požeg) in prevaljski župnik Riepl (v romanu pod imenom Rep). Kmalu po svojem prihodu sem bil povabljen na sejo Narodnega sveta na Prevalje. To je bila prva in zadnja seja Narodnega sveta, ki sem se je udeležil, ker sem se menda zameril župniku Rieplu. Ko sem namreč na seji zaradi okrepitve nacionalne misli na Koroškem predlagal, da bi se tudi na Koroškem osnovala sokolska organizacija — v Trstu nismo poznali nasprotja med liberalizmom in klerikalizmom — to zastopnikom klerikalne stranke ni bilo všeč. Morda me zaradi tega niso več vabili k sejam.«

»Važno vlogo igra v romanu Požganica Dudaš, nadgozdar na veleposvestvu grofa Thurna. Po mojem mnenju pod tem imenom ne more biti opisan nihče drug kot nadgozdar Pleiner, ki sem ga tudi jaz spoznal med plebiscitno dobo in se ga spominjam kot nadutege Nemca.«

»Če je vaše mnenje pravilno, da je pod psevdonomimom Dudaš opisan Pleiner, moram povedati, da Pleiner tudi pri meni ni v najlepšem spominu. V Guštanj je prišel kmalu po mojem prihodu in prevzel vodstvo gozdne uprave grofa Thurna. Bil je sudetski Nemec in je skušal biti v dobrih odnosih z menoj. Imel sem prvotno vtis, da je spodoben človek. Pozneje se je izkazal kot zagrizen hitlerjanec in vam bo mogla o tem več povedati moja sestra Marija Turk. Njen mož Ivo Turk je bil namreč knjigovodja gozdne uprave in tako podrejen Pleinerju, s katerim se je pa zaradi svoje natančnosti in poštenosti večkrat sprl. Napetost med njima se je posebno povečala, ko so v Avstriji prišli na krmilo nacisti in je Pleiner vedno odkriteje kazal svojo politično barvo. Vsekakor je Pleiner sokriv, da so Nemci aprila 1941 mojega

svaka, ki je bil takrat župan občine Črne, zaprli in odpeljali, najpoprej v Celovec in Begunje, potem pa v taborišče v Nemčiji, kjer je leto dni kasneje od hudega trpljenja na prisilnem delu ali pa morda zaradi mučenja umrl.»

»V poglavju Lenkica se boji je opisan pogovor državnega nadzornika Goremaša z občinskim tajnikom Košuto. Kaj je resnice na tem pogovoru?«

»Pod psevdonimom Košuta je pisatelj Kuhar verjetno imel v mislih takratnega guštanjskega občinskega tajnika Ludvika Košutnika, ki je bil res Malgajev borec, zaveden Slovenec in član Sokola, a je imel to napako, da je včasih prerad pogledal v kozarec. Z njim sem imel v času, ko sem bil državni nadzornik na Ravnah, precej stikov. Pogovori pa, ki naj bi bili v stanovanju državnega nadzornika Goremaša s tajnikom Košuto, so docela izmišljeni. Posebno namigovanja na sladkor so vsekakor brez podlage, ker ni bilo v tistih časih v Guštanju sploh nobene občinske aprovizacije, ravno tako je pogovor o imenovanju novih mojstrov le pisateljeva fantazija. Tudi o pisarniških močeh za gozdno upravo, omenjenih na strani 270 romana, mi ni nič znanega.«

»V poglavju Strojna manifestira za nedeljivo Koroško je opisana manifestacija guštanjskega nemčursko orientiranega delavstva za nedeljivo Koroško. Ali vam je o tem kaj znanega?«

»Kolikor se spominjam, je bila res ta manifestacija, bil pa je to nepomemben dogodek, ker je bila Mežiška dolina takrat že definitivno priključena Jugoslaviji in se je udeležilo tega sprejema le malo nemško usmerjenih prenapetežev.«

»Na koncu romana opisuje Kuhar dogodke na dan pred plebiscitom in na dan plebiscita. Ali vam je Kotnik kdaj pripovedoval, da je zadnji dan pred plebiscitom obiskal generala Maistra?«

»Jaz sam sem bil zadnja dva meseca pred plebiscitom poslan v posebni misiji v Rožno dolino na Koroškem, kar bo opisano na drugem mestu. Po vrnitvi v Guštanj bi mi bil Kotnik, ki me je redno obveščal o vsaki važnejši zadevi, ki me je zanimala, gotovo pripovedoval o sestanku z generalom Maistrom. Tako so tudi dogodki, opisani v tem poglavju romana, verjetno več ali manj le delo pisateljeve fantazije.«

Po nasvetu dr. Obersnela sem obiskal v Ljubljani njegovo sestro, vdovo Marijo Turkovo, ki mi je dala o nadgozdarju Pleinerju tale pojasnila:

»Postava nadgozdarja Dudaša je zvesta slika Pleinerja, ki sem ga dobro poznala, saj smo skoraj 20 let živeli v neposredni bližini, najprej v Guštanju, kasneje pa v Mušeniku, ko se je tja leta 1932 preselila gozdna uprava veleposestva grofa Thurna. Pleiner je prišel v Guštanj v začetku leta 1920 iz Avstrije, kjer je bil poprej v službi. Najel ga je za grofa Thurna dr. Luckmann za namenom, da ga postavi za šefa gozdne uprave. Bil je sudetski Nmec in se je znal hitro prilagoditi jugoslovanskim razmeram. Pisatelj Kuhar je časovno spremenil njegov prihod tako, kakor da bi bil Pleiner v Mušeniku že leta 1918, ker je pač rabil tako spremembo pri opisu dogodkov v romanu. V karakteristiko Pleinerjevega značaja bom povedala še tole: Pleiner je prišel v Guštanj z enim samim kovčkom, v najkrajšem času pa si je napravil precejšnje premoženje, imel je krasno stanovanje in svoj avto. Kmalu po plebiscitu se je začel potegovati za jugoslovansko državljanstvo, kar je poskušal na razne načine. Silil se je celo v sokolsko društvo, pa ni bil sprejet. Ko je prišel na Prevalje za okrajnega glavarja dr. Hacin, je res dosegel naše državljanstvo, potem pa začel ovajati napredne ljudi. Moj pokojni mož je moral celo pred sodiščem pričati v korist ovadenih mladeničev. To je bilo v letih 1925 in 1926. Moj mož je bil doma v okolici Pliberka na Koroškem, kjer je bil med plebiscitom občinski tajnik. Po plebiscitu se je preselil v Guštanj in stopil v službo gozdne uprave, kjer je bil podrejen Pleinerju. Ko so začeli v času hitlerizma delovati petokolonaši, smo občutili, da je z njimi sodeloval tudi Pleiner. Moj mož je bil takrat župan občine Črna. Nekoč so mimo Mušenika korakali fantje in prepevali pesem Hej Slovenci. Pleiner je fantu, ki je pevec vodil, takoj odpovedal službo, češ da je grof Nmec in da je tudi on Nmec in da takega ne dovoli. Občina pa ga je prisilila, da je delavca vzel nazaj v službo. Zato se je maščeval nad mojim možem. Ko je prišla v Črno nemška vojska, so ga takoj aretirali in ga nismo več videli. Med preiskavo je navedel za pričo Pleinerja, ker je pričakoval, da bo zanj ugodno izpovedal.

Pleiner pa je baje glasno izjavil, da Turk ne zasluži drugega kot vrh. Moj mož je umrl v taborišču Ravensbrücku. Pleiner je sedaj v službi nekje blizu Wolfsberga na Koroškem.«

Ljubeznivi gospe Turkovi sem se zahvalil za njene podatke, ravno tako se zahvaljujem dr. Obersnelu za pojasnila, ki bodo za nadaljnja raziskovanja romana Požganica nedvomno dobrodošla.

V Ljubljani sem obiskal še univerzitetnega profesorja inženirja Viktorja Fetticha, ki ga dr. Obersnel omenja v svojih spominih. Na vprašanje, kaj ve povedati o osebah, ki jih Lovro Kuhar opisuje v Požganici, mi je odgovoril:

»Prišel sem v Guštanj šele 1. oktobra 1921, torej po dogodkih, ki jih opisuje Prežihov Voranc v Požganici. V jeklarni na Ravnah sem služboval šest mesecev, nato pa nastopil službo v rudniškem podjetju Mežica, kjer sem služboval 19 let. V romanu opisane osebe so mi večinoma dobro znane, zlasti Dudaš — Pleiner, Košuta — Košutnik, Goremaš — dr. Obersnel itd. Pleinerja sem spoznal podrobneje šele med svojim službovanjem v Žerjavu pod Jazbino, dva kilometra od Mušenika, kjer je Pleiner paševal. Bil je vedno nemško orientiran, čeprav se je vsem prilizoval. Posebno se je pokazal njegov značaj, ko je prišel na oblast Hitler. Po prihodu Nemcev je bil Ortsgruppenleiter. Znesel se je takoj nad nacionalnimi državljani, po njegovem naročilu so bili zaprti župniki, Sokoli, Ivo Turk in drugi. Glede na svoje osebne izkušnje lahko trdim, da je Dudaš — Pleiner v romanu še celo zelo milo opisan.

Sicer je zgodba v Požganici povest, značaj jazbinskih kmetov je pa prav dobro opisan, ker so trdoglavi prebivalci Jazbine vedno nekaka republika zase. Tudi nacionalna orientiranost delavstva v jeklarni Ravne in njihova odvisnost od vodstva socialnodemokratske stranke v Celovcu je dobro podana.«

Tudi profesorju Fettichu izrekam za njegove podatke toplo zahvalo.

Anton Svetina

Slovniske in pravopisne drobtine

PLOVITI, SPLOVITI

I. K. z Dolenjskega mi je sporočil, da bere pogosto v časopisih napačno obliko ploviti in sploviti namesto pravilnega plaviti in splaviti.

Res je, ta napaka ni redka, še celo zelo stara je. Že v Cigaletovi Znanstveni terminologiji iz leta 1880 beremo »ploviti«, gotovo pod vplivom srbohrvaščine. V slovenščini glagola ploviti ne poznamo. Imamo pluti, v sedanjiku plovem ali plujem, v preteklem času: plul, plula sem. Glagol rabimo v ne-prehodnem pomenu, n. pr. ladja plove ali pluje po morju. Tudi ptič pluje po zraku. Prehodni glagol pa se glasi: plaviti, plavim, plavil sem. Plavijo na primer les, drva. Dovršnik se glasi splaviti, splavim, splavil sem. Zato edino prav: pred kratkim so splavili ladjo.

Ivan Tominec

VODNA TEHTNICA

Ali nam najdete lepo slovensko besedo za »Wasserwege«? V Pravopisu je pri besedi libela rečeno: priprava za določanje vodoravnice. Ali je vodna tehtnica prav? Malo dolgo je — tako sprašuje prijatelj A. M.

Priznati moram, da sem malo v zadregi. Izraz vodna tehtnica je očitno narejen po nemški besedi »Wasserwege«. Dobeseden prevod je sicer, a to ni njegova glavna napaka. Tista priprava ni tehtnica, ker z njo ne tehtamo. Angleži ji pravijo »level«, torej »libela«, izraz, ki ga ima tudi Slovenski pravopis. Beseda je tujka, prijatelj pa bi rad imel slovensko. Tomšičev nemško-slovenski slovar iz leta 1954 ima izraze: vodna tehtnica, libela in vodoravnica. Ružene Škerlj Angleško-slovenski slovar ima za angleško »level« libela in vodna tehtnica. Poleg izraza »vodna tehtnica« imamo torej še izraz »vodo-